

Analiza slučaja: što otkriva povlačenje udžbenika povijesti koji nije smio biti odobren

Josip Jurčević*

jurjosip@gmail.com

<https://orcid.org/0009-001-1349-3989>

<https://doi.org/10.31192/np.22.1.6>

UDK: 37.091.64:94]:351.751.5

94(497.13+497.5)“1945/1995“:37.091.3

Prethodno priopćenje /

Preliminary communication

Primljeno: 18. siječnja 2024.

Prihvaćeno: 29. veljače 2024.

U radu je analiziran slučaj udžbenika povijesti za četvrti razred gimnazije koji je duže od dvije godine bio u Katalogu odobrenih udžbenika, a potom je izbrisan iz kataloga. Analizom su obuhvaćene tri tematske cjeline (druga Jugoslavija, Republika Hrvatska, Domovinski rat), a analiza je provedena usporedbom sadržaja udžbenika s odredbama kurikulumu i drugih zakonskih i podzakonskih propisa koji su obvezujući za udžbenike povijesti. Uz to je pojašnjen i širi kontekst rasprava i sukoba koji u Hrvatskoj traju dva desetljeća glede problematike udžbenika i nastave povijesti. Analizom je zaključeno da sadržaj spornog udžbenika nije utemeljen ni na znanstvenim i obrazovnim standardima niti na propisanim vrijednosnim i etičkim zahtjevima, pa stoga ima iznimno razorne odgojne i obrazovne učinke. Na koncu je rad otvorio i ključno pitanje, kako je uopće bilo moguće da je takav udžbenik u ministarstvu uspio proći postupak stručne procjene i uvrštavanja u Katalog udžbenika.

Ključne riječi: Domovinski rat, Jugoslavija, Republika Hrvatska, srbijanska agresija, udžbenik povijesti.

Uvod

Ministar znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske prof. dr. sc. Radovan Fuchs uputio je 5. prosinca 2023. dopis saborskoj zastupnici Marijani Petir u kojem je obavještava da je – temeljem čl. 15, stavka 2 Zakona o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu (*Narodne novine*,

* Prof. dr. sc. Josip Jurčević, znanstveni savjetnik i redoviti profesor, Zagreb.

broj 116/2018. i 85/2022.) – donio Rješenje o brisanju udžbenika iz Kataloga odobrenih udžbenika.¹ Riječ je o udžbeniku povijesti za četvrti razred gimnazije *Zašto je povijest važna? 4*, autora Miljenka Hajdarevića, Vedrana Ristića i Nikice Torbice, a nakladnik je tvrtka Profil Klett iz Zagreba. Od tada se svakodnevno, u brojnim tiskovinama i na internetskim portalima, mogu pratiti neprimjerene i sve žešće rasprave koje su ubrzo prerasle u svađe i optužbe po različitim neznanstvenim osnovama,² a sve skupa »nipošto ne služi na čast promicanju ionako zapuštene kulture javnoga ophođenja u nas«,³ te se ne nazire konstruktivan završetak.

1. Sukobi o sadržaju udžbenika i nastavi povijesti

Važno je uvodno naglasiti da u Republici Hrvatskoj približno dva desetljeća traje proces sve intenzivnijih rasprava, te podjela i sukoba glede koncepcije i sadržaja udžbenika, a s time i nastave povijesti za osnovne i srednje škole. U središtu pozornosti je razdoblje suvremene povijesti, a naročito teme koje se odnose na Domovinski rat i Republiku Hrvatsku. Na taj proces bitan utjecaj imaju složeni interesi koje zastupa kontroverzni europski Centar za demokraciju i pomirenje u Jugoistočnoj Europi, koji je i u Hrvatskoj tijekom protekla dva desetljeća uspostavio sve moćniju mrežu znanstvenika, nastavnika i političara te nevladinih organizacija i projekata da bi, navode, »činili protutežu povijesti opterećenoj nacionalnim ideologijama i evaluirali udžbenike povijesti koji se trenutačno koriste u školama«.⁴

¹ Jednstranični dopis ministra R. Fuchsa saborskoj zastupnici Marijani Petir, »Odgovor na zamolbu za povlačenje udžbenika Povijesti za učenike 4. razreda gimnazije *Zašto je povijest važna? 4*«, KLASA: 602-09/23/01/00108, URBROJ: 533-06-023-0002, 6. prosinca 2023.

² Usp. Ante NAZOR, *Pogledajte što gimnazijalci uče o Stepincu, Milki Planinc, a tek o Domovinskom ratu*, (06.12.2023), <https://narod.hr/hrvatska/prof-nazor-u-velikoj-analizi-za-narod-hr-pogledajte-sto-gimnazijalci-uce-o-stepincu-milki-planinc-a-tek-o-domovinskom-ratu> (07.12.2023); Branimir JANKOVIĆ, *Iza pozivanja na »činjenice« i »greške« stoje brojne imputacije i neskriveni interpretativni zahtjevi*, (19.12.2023), <https://historiografija.hr/?p=38607> (19.12.2023); Tihomir PONOŠ, *Nazor i sramota*, (21.12.2023), <https://www.portalnovosti.com/nazor-i-sramota> (21.12.2023); Ivana JOSIPOVIĆ, *Dossier (1/4): Razotkrivamo ideološko interesnu mrežu oko povučenog udžbenika povijesti* (26.12.2023), <https://narod.hr/hrvatska/nepristrani-strucnjaci-razotkrivamo-ideolosko-interesnu-mrezu-oko-povucenog-udzbenika-povijesti> (26.12.2023).

³ Filip HAMERŠAK, *Cenzura ili anarhija? – Osvrt na povlačenje udžbenika »Zašto je povijest važna? 4«*, Prvi dio (28.12.2023), <https://historiografija.hr/?p=38755> (28.12.2023).

⁴ Snježana KOREN, *Southeast European Joint History Project* (10.01.2024), <https://www.ffzg.unizg.hr/seen/states/croatia/jhist.htm>; usp. Ivo BANAC, *Monopolisti podučavaju povijest* (23.06.2017), <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/monopolisti-poducavaju-povijest-6291271> (19.12.2023); usp. Domagoj ŠVIGIR, *Didaktika povijesti nedavnih nasilnih sukoba i njihova prezentacija na primjeru nekoliko kurikuluma povijesti s osvrtom na hrvatski slučaj*, *Časopis za suvremenu povijest*, 53 (2021) 2, 441-446.

U tom kontekstu, tijekom protekla dva desetljeća, u strukovne rasprave o udžbenicima i nastavi povijesti sve više su se uključivali političari i niz drugih osoba te organizacija i skupina, koji su zainteresirani po različitim osnovama: od svjetonazorskih, identitetskih i ideoloških do političkih, statusnih i materijalnih. Dugotrajnost takvog pritiska i ozračja utjecala je na sve veće raslojavanje među povjesničarima i drugim stručnjacima u Hrvatskoj, ali se to raslojavanje nije događalo na temelju strukovnih kriterija, te su povjesničari sve više podliježali nestrukovnim utjecajima i zahtjevima te različitim klanovsko-klijentelističkim interesima.⁵ Na taj je način strukovna rasprava postupno pretvarana u sve šire i sve veće nestrukovne javne sukobe, u kojima je rješavanje problema udžbenika i nastave povijesti na temelju strukovnih načela i standarda imalo sve manje izgleda. Isto tako, logično je, da se tako sve manje moglo pridonositi i učestalo proklamiranoj demokraciji i pomirenju. Sve naznačeno se očitovalo u nizu situacija.

Primjerice, prve veće javne rasprave i sukobi započeli su 2005. i trajali su nekoliko godina,⁶ a odnosili su se na *Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest*,⁷ kojeg je naručilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, a javno ga je podupirao ministar prof. dr. sc. Dragan Primorac, ali su potom od njega i odustali. Međutim, *Dodatak* je 2007., u tiskanom i elektroničkom obliku, objavila udruga *Documenta* – Centar za suočavanje s prošlošću, kao dio knjige *Jedna povijest, više historija. Dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja*.⁸

Visok stupanj podjela i sukoba očitovao se u razdoblju izrade aktualnog Kurikuluma za nastavni predmet povijest za osnovne škole i gimnazije i uoči doba (sredina ožujka 2019.) kad je tadašnja ministrica, prof. dr. sc. Blaženka Divjak, donijela *Odluku o usvajanju kurikuluma*.⁹ Primjerice, krajem siječnja 2019., »Stručno vijeće Odjela za povijest Sveučilišta u Zadru je u povodu prijedloga kurikula za nastavni predmet povijesti za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj uputilo otvoreno pismo nositeljima najvažnijih državnih institucija« u kojem je »izrazilo nezadovoljstvo što je unatoč negativnoj ocjeni kurikula nastavnog predmeta povijesti od strane Stručnog povjerenstva HAZU, Ministar-

⁵ Usp. Srećko LIPOVČAN i dr. (ur.), *Hrvatska historiografija XX. stoljeća: između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva*, Zbornici – Knjiga 22., Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005; Koren, *Southeast European...*; Mato ARTUKOVIĆ, Okrugli stol »Videnja najnovije hrvatske povijesti«, *Scrinia Slavonica*, 9 (2009) 1, 593-610; Banac, *Monopolisti podučavaju...*

⁶ Usp. Mato ARTUKOVIĆ, Mario JAREB, Robert SKENDEROVIĆ, *Multiperspektivnost ili relativiziranje*, Slavonski Brod, Hrvatski institut za povijest. Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008; Artuković, *Okrugli stol...*; Ivo BANAC, *Monopolisti podučavaju...*; Švigir, *Didaktika povijesti...*

⁷ Autori *Dodatka* su Snježana KOREN, Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ i Tvrtko JAKOVINA.

⁸ Maja DUBLJEVIĆ (ur.), *Jedna povijest, više historija. Dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja*, Zagreb, Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, 2007, https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/09/jedna_povijest_vise_historija.pdf.

⁹ Odluka o donošenju Kurikuluma za nastavni predmet povijest za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj NN, 27/2019; (20.03.2019), https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html (30.12.2023), dalje *Kurikulum*.

stvo znanosti i obrazovanja nastavilo reformu na temelju negativno ocijenjenog kurikula«. ¹⁰

Dvadesetak dana kasnije (druga polovica veljače 2019.), nakon što su u *Kurikulumu* izvršene neke promjene, Stručno vijeće Odjela za povijest Sveučilišta u Zadru je objavilo:

»Sadašnji prijedlog predmetnog kurikula povijesti za osnovne škole i gimnazije ima ugrađene sadržaje i zbog toga je na njemu moguće raditi preinake i poboljšanja (...) te su ujedno donijeli i prijedlog tablica ishoda i sadržaja predmetnog kurikula povijesti.« ¹¹

S druge strane, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u svojem detaljnom očitovanju (iz druge polovice veljače 2019.) o prijedlogu *Kurikuluma* »kojeg je, u takvom obliku, izradila skupina pod koordinacijom Ekspertne radne skupine Radovana Fuchsa«, predložilo je »da se ovaj prijedlog povuče«, jer bi »njegovo usvajanje ozbiljno unazadilo nastavu povijesti te dugoročno imalo negativne posljedice i za hrvatsku historiografiju«. ¹² Isto su stajalište ponovili i 5. ožujka 2015., naglašavajući da je predloženi *Kurikulum* »nepopravljiv« usprkos tome što je prošao kroz još jedan krug javne rasprave. Zanimljivo je da su se profesori, u ponovljenom priopćenju pozvali i na okrugli stol koji su u međuvremenu organizirali te na »podršku studentskih predstavnika«. ¹³

U navedenim okolnostima ministrica je u ožujku 2019. donijela spomenutu odluku o *Kurikulumu*, a poštivanje njegovih određenja i odredbi drugih zakona i pravilnika formalno su obvezujući za autore i nakladnike ako žele da ministar/ministrica donese »Rješenje o odobravanju korištenja udžbenika u školi i uvrštavanju udžbenika u katalog«. ¹⁴ Takvo je rješenje 2021. godine ministar R. Fuchs potpisao i spornom udžbeniku za četvrti razred gimnazije *Zašto je povijest važna? 4*, koji je – prema tome – korišten u školama od školske godine 2021/2022. Kao što je navedeno, isti je ministar, u prosincu 2023., istom udžbeniku potpisao i »Rješenje o brisanju udžbenika iz Kataloga odobrenih udžbenika«.

¹⁰ Ivica RADOŠ, *Povijest će učiti kao da je 1946.*, (27.01.2019), <https://www.vecernji.hr/vijesti/povijest-ce-uciti-kao-da-je-1946-ucenici-nece-morati-znati-za-radica-jelacica-1297235> (24.01.2024).

¹¹ Silvija VUKOVIĆ, *I Sveučilište u Zadru se očitovalo o kurikulumu Povijesti* (20.02.2019), <https://www.srednja.hr/zbornica/sveuciliste-zadru-se-ocitovalo-kurikulumu-povijesti-evosto-mijenjali/> (17.01.2024).

¹² <https://www.srednja.hr/zbornica/filozofski-fakultet-trazi-povlacenje-kurikuluma-povijesti/> (02.01.2024).

¹³ Dora KRŠUL, *Filozofski fakultet traži povlačenje kurikuluma povijesti!* (18.02.2019), <https://www.srednja.hr/novosti/studenti-profesori-s-filozofskog-traze-odgodu-primjene-kurikuluma-povijesti/> (17.01.2024).

¹⁴ Zakonu o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu, *Narodne novine* (dalje NN), 116/2018, članak 8. stavak 6.

2. Pravodobno upozorenje na nestručnost i protupravnost udžbenika

Treba naglasiti da nitko od sudionika dosadašnje javne rasprave glede spornog udžbenika nije ulazio u usporednu analizu sadržaja udžbenika s odredbama *Kurikuluma* i drugih zakonskih i podzakonskih propisa koji su obvezujući za udžbenike povijesti. Znakovito je što nitko od sudionika aktualne rasprave nije ni propitivao niti navodio javno objavljenu činjenicu da je takav analitički osvrt o udžbeniku *Zašto je povijest važna? 4* dostavljen ministru Fuchsu u listopadu 2022., tj. 14 mjeseci prije brisanja udžbenika iz kataloga. S obzirom na usporednu analizu koja je u osvrtu bila izložena, sporni udžbenik nije smio biti odobren. Međutim, ministar se u potpunosti oglušio na dostavljeni analitički osvrt, zbog čega sada plaća cijenu u obliku resorne i osobne blamaže. U međuvremenu je šira javnost upoznata s problemom jer je autor analitičkog osvrta, početkom ožujka 2023., o tome govorio u jednosatnoj televizijskoj emisiji,¹⁵ a potom (krajem prosinca 2023.) i u *Podcastu Velebit*, koji je potom na internetu imao 60 tisuća pregleda.¹⁶

Odlukom ministra o brisanju spornog udžbenika iz Kataloga odobrenih udžbenika u fokus interesa javnosti ušao je ne samo konkretni udžbenik nego i širi kontekst nastave povijesti i odobravanja nastavnih sadržaja.

U nastavku rada stoga će biti predstavljena spomenuta usporedna analiza, da bi se pridonijelo objektivnijem razumijevanju, ne samo problematike spornog udžbenika, nego i cjelokupne situacije povezane s udžbenicima i nastavom povijesti za osnovne i srednje škole.

2.1. Strukovna i vrijednosna načela u Zakonu o odgoju i obrazovanju te u Kurikulumu

U analizi se polazi od *Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*,¹⁷ jer je to temeljni dokument s kojim su u Republici Hrvatskoj (RH) uređene djelatnosti koje se odnose na osnovnoškolski i srednjoškolski sustav odgoja i obrazovanja. U ovom *Zakonu* je, između ostaloga, određeno da su

»ciljevi odgoja i obrazovanja u školskim ustanovama:

1. osigurati sustavan način poučavanja učenika...
2. razvijati učenicima *svijest o nacionalnoj pripadnosti, očuvanju povijesno-kulturne baštine i nacionalnog identiteta*,

¹⁵ Z1 Televizija, *Hrvatske povijesne istine*, 3. ožujka 2023., gost voditelju Tihomiru Dujmoviću je Josip Jurčević, <https://www.youtube.com/watch?v=IZVsEICWL2s> (17.01.2024).

¹⁶ *Podcast Velebit – Jurčević: Min. obrazovanja nameće jugoslavensku povijest za obnovu Jugoslavije*, gost voditelju Marku Juriću je Josip Jurčević (28.12.2023), <https://www.youtube.com/watch?v=F0NMWPIN9h0> (17.01.2024).

¹⁷ Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, *Narodne novine*, 126/2012.

3. odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva« (naglasio autor rada, dalje n. a.).¹⁸

Isto su tako zakonom određena i *Načela odgoja i obrazovanja na razini osnovnog i srednjeg obrazovanja*, a ovdje je posebno važno naglasiti točku 10, koja glasi:

»10. svatko ima pravo na obrazovanje. Djeca imaju pravo na dotok informacija ili sadržaja utemeljenih na *suremenim znanstvenim i obrazovnim standardima važnim za potpun i skladan razvoj njihove osobnosti*, a koje se prenose na *objektivan, kritički i pluralistički način*. Zadaća je javnog školskog sustava da bude *neutralan i uravnotežen* te da omogući djetetu ostvarivanje tog prava« (n. a.).¹⁹

Zakon o odgoju i obrazovanju propisao je da se odgoj i obrazovanje u osnovnoj i srednjim školama ostvaruje »na temelju nacionalnog kurikulumu, nastavnih planova i programa i školskog kurikulumu«,²⁰ te da »nacionalni kurikulum donosi ministar« (n. a.).²¹ U *Kurikulumu nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj*²² jasno su određeni i razrađeni svrha i odgojno-obrazovni ciljevi, te struktura predmeta povijesti.

U prvom je poglavlju *Kurikuluma* navedeno da »odgoj i obrazovanje u osnovnoj školi i gimnaziji osiguravaju stjecanje temeljnih znanja i vještina potrebnih mladom čovjeku za budući život i mogućnost daljnjeg školovanja«, te da »mladi čovjek treba *postati građanin Europe i svijeta, a pritom sačuvati vlastiti nacionalni identitet, cijeniti i čuvati svoju kulturnu i duhovnu baštinu*« (n. a.).²³ Pojašnjeno je da

»proučavanje prošlih događaja koji imaju izražene *moralne i etičke dimenzije* pridonosi razumijevanju postupaka ljudi u prošlosti te istodobno omogućuje učenicima preispitivanje i konsolidiranje osobnog sustava vrijednosti, stajališta i uvjerenja« (n. a.).²⁴

U poglavlju *Kurikuluma* koje se odnosi na odgojno-obrazovne ciljeve učenja i poučavanja povijesti još je jasnije *naglašena važnost sagledavanja prošlosti* (događaja, pojedinaca, procesa i pojava), jer učenik na temelju razumijevanja etičkih normi i vrijednosnih aspekata povezanih s proučavanjem povijesti »*oblikuje osobni sustav vrijednosti, stavove i uvjerenja*, razvija radne navike, od-

¹⁸ Isto, čl. 4.

¹⁹ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, *Narodne novine*, 68/2018, čl. 4, st. 2, t. 10.

²⁰ Zakon o odgoju..., čl. 26, st. 1.

²¹ Isto, st. 3.

²² *Kurikulum*.

²³ Isto, A. Svrha i opis predmeta.

²⁴ Isto.

govornost, stvaralaštvo i samopouzdanje te otvorenost za cjeloživotno učenje« (n. a.).²⁵

U *Kurikulumu* je navedeno: »Svrha je poučavanja i učenja povijesti razviti u učenika sposobnost povijesnog mišljenja«, te da je radi toga »ključan (...) odabir bitnih povijesnih događaja, procesa i pojava u pojedinim područjima i povijesnim razdobljima« (n. a.).²⁶

Sukladno svemu naznačenom, u *Kurikulumu* su detaljno razrađeni strukture i sadržaji »učenja predmeta povijesti«; zasebno za svaki razred osnovne i srednjih škola. Za opću strukturu je navedeno: »Predmetni kurikulum povijesti organiziran je u pet domena: društvo, ekonomija, znanost i tehnologija, politika te filozofsko-religijsko-kulturno područje«, a »izvorište za ovakav pristup nalazimo u povijesnoj znanosti« (n. a.).²⁷ Određeni su i pojašnjeni »glavni tehnički koncepti koje koristimo u nastavi povijesti – vrijeme i prostor, uzroci i posljedice, kontinuiteti i promjene, rad s povijesnim izvorima, povijesna perspektiva te usporedba i sučeljavanje«. ²⁸

2.2. Strukovna i vrijednosna načela u Pravidniku o udžbeničkom standardu

Zakon o odgoju i obrazovanju ukratko je propisao da se u osnovnim i srednjim školama »upotrebljavaju udžbenici koje je odobrilo Ministarstvo prema posebnom zakonu« (n. a.).²⁹ Riječ je o *Zakonu o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu*,³⁰ kojim je uređen »postupak odobravanja, uvrštavanja u katalog, izbora i povlačenja iz uporabe udžbenika i drugih obrazovnih materijala«, ³¹ te je određeno da se »znanstveni, pedagoški, psihološki, didaktičko-metodički, etički, jezični, likovno-grafički i tehnički zahtjevi za izradu udžbenika (...) utvrđuju (...) pravilnikom koji donosi ministar« (n. a.).³²

To je *Pravidnik o udžbeničkom standardu te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijala*.³³ U pravilniku je propisano da se znanstveni, pedagoški i psihološki standardi i zahtjevi udžbenika trebaju temeljiti »na znanstvenim i općeprihvaćenim teorijama, činjenica-

²⁵ *Kurikulum*, B. Odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja, t. 4.

²⁶ *Kurikulum*, A. Svrha i opis predmeta.

²⁷ *Kurikulum*, C. Struktura – organizacijska područja predmetnog kurikuluma/domene.

²⁸ *Isto*.

²⁹ *Zakon o odgoju...*, čl. 56.

³⁰ *Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu*, *Narodne novine*, 116/2018.

³¹ *Isto*, čl. 1.

³² *Isto*, čl. 3.

³³ *Pravidnik o udžbeničkom standardu te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijala*, *Narodne novine*, 9/2019.

ma i tumačenjima zakonitosti pojava i procesa, na suvremenim znanstvenim spoznajama iz područja odgoja i obrazovanja, učenja i poučavanja, kao i razvoju struke« (n. a.).³⁴ Isto je tako propisano da udžbenik treba biti »usklađen s ciljevima, načelima i odgojno-obrazovnim ishodima učenja predmetnoga kurikuluma«,³⁵ te »strukturiran u skladu sa spoznajama i metodologijom matematične znanosti, suvremenim pedagoškim, psihološkim i didaktičkim spoznajama« (n. a.).³⁶

Povezano s time, Pravilnik je glede »etičkih zahtjeva« između ostalog odredio da udžbenik treba prenositi informacije »na objektivna, kritički i pluralistički način u skladu s kriterijima utvrđenim Ustavom Republike Hrvatske, pravom Europske unije te međunarodnim pravom«,³⁷ te da sadržaj udžbenika treba biti »istinit, provjerljiv i objektivna« (n. a.).³⁸

Nadalje, Pravilnik u »etičkim zahtjevima« određuje da »udžbenik promiče niz vrijednosti na kojima se temelji Europska unija i Republika Hrvatska:

– dostojanstvo ljudske osobe, emancipaciju, slobodu, ravnopravnost, pravednost, domoljublje, nacionalni identitet, društvenu jednakost, dijalog i snošljivost, rad, poštenje, mir, očuvanje prirode i čovjekova okoliša te druge demokratske vrijednosti.

– međukulturno razumijevanje, rasnu, nacionalnu, etničku, spolnu, rodnu, vjersku ravnopravnost pojedinaca i društvenih skupina te osvještava pravo na različitost« (n. a.).³⁹

3. Nestručnost i protupravnost udžbenika

Prije detaljne analize sadržaja udžbenika, potrebno je naglasiti sljedeće: kad se čita sadržaj spornog udžbenika, a pritom se imaju u vidu navedena, potpuno jasno propisana (znači obvezujuća) strukovna i vrijednosna načela, na prvi je pogled uočljiv visok stupanj strukovne (znanstvene) neutemeljenosti i protupravnosti udžbenika. Osnovno ishodište nestručnosti udžbenika može se jednostavno prepoznati promatranjem popisa literature i izvora na kojima se temelji udžbenik.⁴⁰

Riječ je o naglašeno selektivnoj, tj. jednostranoj literaturi i izvorima, koji sami po sebi isključuju objektivna, kritički i pluralistički znanstveni pristup. To ukazuje da se izradi udžbenika prišlo s namjerom konstruiranja znanstveno

³⁴ Isto, čl. 3, st. 1.

³⁵ Isto, čl. 3, st. 2.

³⁶ Isto, čl. 4, st. 2.

³⁷ Isto, čl. 5, st. 1.

³⁸ Isto, čl. 5, st. 2.

³⁹ Isto, čl. 5, st. 3.

⁴⁰ Usp. Miljenko HAJDAREVIĆ, Vedran RISTIĆ, Nikica TORBICA, *Zašto je povijest važna?* 4, Zagreb, Profil Klett, 2021, 350-352.

neutemeljenih sadržaja, radi postizanja odgojnih i obrazovnih ciljeva koji su *protivni europskoj pravnoj i vrijednosnoj stečevini* koja je u cijelosti formalno prihvaćena i u Republici Hrvatskoj, te izrijekom ugrađena u zakone i druge propise koji se odnose na cijeli sustav odgoja i obrazovanja, uključujući i udžbenike.

Sustavnost tog neznanstvenoga i protuzakonitog pristupa razvidna je u nizu poglavlja koja se odnose na svjetsku i nacionalnu hrvatsku povijest. To se očituje od neprimjerene terminološke i pojmovne razine do neobjektivnih i jednostranih interpretativnih i vrijednosnih konstrukcija o povijesnim događajima, osobama i procesima. U tome manipulativnom smislu, u udžbeniku se ističe i učestala metodološka i didaktička zloraba pri izboru jednostranih grafičkih priloga i citiranih izvora.

Sve naznačene nestručnosti, protupravnosti i druge negativnosti u udžbeniku najsustavnije i najradikalnije se očituju u sadržajima koji se odnose na tri teme: 1. komunistička Jugoslavija i Josip Broz Tito; 2. stvaranje Republike Hrvatske i društveno-politički procesi u RH; 3. hrvatski Domovinski rat.

Ove tri teme, u nizu poglavlja, ukupno zaprimaju približno trećinu udžbenika. Tema komunističke Jugoslavija i J. B. Tita obuhvaća 60-ak stranica, a teme stvaranje Republike Hrvatske, društveno-političkih procesa u RH i hrvatskog Domovinskog rata zajedno imaju 50-ak stranica. Promatrano zbirno, ključno je što autori neznanstvenim pristupom u udžbeniku sustavno i jasno nameću vrijednosno i događajno poistovjećivanje demokratske Republike Hrvatske i totalitarne komunističke Jugoslavije, te prikrivaju da je Srbija izvršila oružanu agresiju na Republiku Hrvatsku. Pritom hvalospjevno afirmiraju komunističku Jugoslaviju i Tita, a neznanstvenim negativističkim pristupom i banalizirajućim stilom obezvrjeđuju Republiku Hrvatsku i hrvatski Domovinski rat.

Zbog svega navedenoga, podrobna analiza udžbenika odnosit će se na ove tri teme.

3.1. U suprotnosti s vrijednostima Europske unije i Republike Hrvatske

U svim poglavljima udžbenika koja se odnose na komunističku Jugoslaviju i Tita, te sve povezano s njima, prikazuje se krajnje nekritički i neobjektivno, te vrijednosno pozitivno i poželjno, a potpuno je prikrivena totalitarnost i zločinački karakter jugokomunističkog režima. Takav pristup, kao što je pojašnjeno, u cjelini je protivan znanstvenim standardima te odgojnim i obrazovnim ciljevima, koji su jasno određeni i detaljno razrađeni u prije spomenutim zakonima i pravilnicima.

Za potpuno razumijevanje ove ocjene udžbenika važno je ukratko navesti temeljna stajališta vrijednosnih dokumenata europskih integrativnih institucija (npr. *Rezolucija Vijeća Europe 1481 o potrebi za međunarodnom osudom zločina totalitarnih komunističkih režima* iz 2006. g. i *Rezolucija Europskog parlamenta o važnosti europskog sjećanja za budućnost Europe* od 19. rujna

2019.),⁴¹ kao i *deklaraciju Hrvatskog sabora (Deklaracija o osudi zločina počinjenih tijekom totalitarnog komunističkog poretka u Hrvatskoj 1945.-1990. godine)*,⁴² koje jasno i nedvosmisleno osuđuju sve komunističke režime kao totalitarne i zločinačke.

U Rezoluciji 1481 je navedeno:

»Totalitarni komunistički režimi koji su vladali u Srednjoj i Istočnoj Europi u prošlom stoljeću, a koji su još na vlasti u nekoliko zemalja svijeta, bili su, bez iznimke, označeni masovnim povredama ljudskih prava. Povrede su se razlikovale ovisno o kulturi, zemlji i povijesnom periodu i uključivale su pojedinačna i kolektivna ubojstva i smaknuća, smrti u koncentracijskim logorima, izgladnjivanja, deportacije, mučenja, prisilni rad i druge oblike masovnog fizičkog terora; progone na etničkoj i vjerskoj bazi, povredu slobode savjesti, misli i izražavanja, slobode tiska i također nedostatak političkog pluralizma.«⁴³

Nadalje, Rezolucija je pozvala postkomunističke zemlje da »jasno se distanciraju« od tih zločina i »*da ih osude bez ikakvih nejasnoća*« (n. a.).⁴⁴

Zbog toga je i Hrvatski sabor 2006. g. donio istoznačnu *Deklaraciju* u kojoj se uvodno naglašava: »*Privrženi najvišim vrijednostima* ustavnog poretka Republike Hrvatske i međunarodnoga pravnog poretka«, te navodi:

»Hrvatski sabor smatra da on sam treba postati ključna nacionalna institucija za *osudu zločina jugoslavenskog i hrvatskog totalitarnog komunizma* te da se sustavnim istraživanjem povijesti tih zločina trebaju baviti znanstvene i pravosudne institucije (...) Zbog toga se Hrvatski sabor pridružuje Parlamentarnoj skupštini Vijeća Europe u snažnoj osudi masovnog kršenja ljudskih prava od strane totalitarnih komunističkih režima i istodobno izražava sućut, razumijevanje i priznanje žrtvama tih zločina u Republici Hrvatskoj, Europi i svijetu« (n. a.).⁴⁵

Potrebno je posebno naglasiti točku 6. *Deklaracije* Hrvatskog sabora:

»Hrvatski sabor je uvjeren da su znanje i svijest ljudi o povijesnim zbivanjima jedan od preduvjeta da se izbjegnu slični zločini u budućnosti. Dapače, moralna procjena i osuda počinjenih zločina imaju *važnu ulogu u edukaciji mladih naraštaja*« (n. a.).⁴⁶

⁴¹ Rezolucija Vijeća Europe 1481 o potrebi za međunarodnom osudom zločina totalitarnih komunističkih režima, <https://www.matica.hr/media/uploads/zbivanja/2014/Rezolucija%20EU%201481.pdf> (17.01.2024); Rezolucija Europskog parlamenta o važnosti europskog sjećanja za budućnost Europe, (19.09.2019), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_HR.html (17.01.2024).

⁴² Deklaracija o osudi zločina počinjenih tijekom totalitarnog komunističkog poretka u Hrvatskoj 1945.-1990. godine, *Narodne novine*, 76/2006.

⁴³ *Rezolucija Vijeća Europe*, t. 2.

⁴⁴ *Isto*, t. 13.

⁴⁵ *Deklaracija*, t. 13.

⁴⁶ *Isto*, t. 6.

Međutim, vrijednosni pristup u udžbeniku je suprotan ovim dokumentima, koji se uopće ne spominju ni u tekstu udžbenika niti u popisu izvora. Stoga je potrebno još jedanput naglasiti da su vrijednosni sustav i pravna stečevina Europske unije u cjelini prihvaćeni od strane Republike Hrvatske i implementirani u njen pravni sustav, a to je kao obvezatno naročito detaljno propisano, razrađeno i pojašnjeno u svima zakonima i podzakonskim dokumentima RH koji se odnose na sustav odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama. Isto je tako potrebno naglasiti i činjenicu da je koncepcijski i metodološki pristup autora udžbenika čak ispod kritičke razine istaknutih komunističkih povjesničara iz jugoslavenskog razdoblja (npr. Branko Petranović i Dušan Bilandžić).⁴⁷

U tome smislu je također znakovito da u udžbeniku nisu korištene knjige i radovi (a nema ih ni u popisu izvora i literature) znanstvenika iz razdoblja druge Jugoslavije koji su nakon 1990. godine objektivnije i donekle kritički pisali o jugokomunističkom povijesnom razdoblju (npr. Katarina Spehnjak i Zdenko Radelić). Isto tako, o nizu tema u udžbeniku (naročito o tri teme koje se ovdje obrazlažu) nije korištena ni brojna suvremena znanstvena literatura brojnih novih autora, koji u cjelini imaju objektivan, kritički i pluralistički znanstveni pristup te interpretativno zastupaju demokratsku vrijednosnu paradigmu sukladnu standardima EU.

3.2. Međuratno razdoblje i razdoblje Drugog svjetskog rata

Primjerice, kad se u udžbeniku govori o *Komunističkoj partiji Jugoslavije* (KPJ) u međuratnom razdoblju, nema nikakvog autorskog kritičkog pristupa niti se navode osnovni podaci iz kojih bi bilo jasno da je ta partija dosljedno i isključivo zastupala komunistički totalitarizam. Tako, primjerice, nema podatka da je KPJ od osnivanja (1919.) do 1943. bila podružnica (*sekcija*) 3. *Komunističke internacionale* (*Kominterne*), te da je KPJ u tom razdoblju bila politički, financijski i kadrovski potpuno ovisna o *Kominterni*, tj. boljševičkoj Rusiji, pa stoga ni generalne sekretare KPJ (uključujući i J. B. Tita) nisu birali jugoslavenski komunisti nego ih je direktivom postavljala *Kominterni*. Namjesto objektivnosti, autori u ovom odlomku navode i potpunu neistinu da se KPJ »zalaže za demokraciju i republikanizam«.⁴⁸

U poglavlju *Antifašistički partizanski pokret* (str. 71-79), autori nastavljaju s jednostranim nekritičkim pristupom te neobjektivnim (u agitpropovskom stilu) prikazivanjem i interpretiranjem uloge KPJ i njene vojne i političke strukture (naročito Tita) u razdoblju Drugog svjetskog rata. Tekst prati niz jednako

⁴⁷ Usp. Branko PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, I-III, Beograd, 1988; Dušan BILANDŽIĆ, *Historija SFRJ*, Zagreb, 1985.

⁴⁸ Hajdarević, Ristić, Torbica, *Zašto je...*, 40.

jednostranih fotografija i citata iz izvora te odgovarajućih sugestivnih pitanja i napatka učenicima.

Uvodno se (str. 71) KPJ i *Savez komunističke omladine Jugoslavije* (SKOJ) navode kao dvije samostalne organizacije, iako je i u jugokomunističkoj literaturi i izvornim dokumentima nedvojbeno da je SKOJ, i niz drugih sličnih organizacija, bio potpuno podređen KPJ, kao što je KPJ bila podređena *Kominterni*.

Potom se netočno navodi da su KPJ i SKOJ »kao dio Kominterne osudili (su) imperijalistički rat koji su vodile sile Osovine«,⁴⁹ iako je nedvojbeno činjenica da su od početka Drugog svjetskog rata (1939.) do sredine 1941. nacistička Njemačka i Sovjetski savez (a s njim *Kominterni* i njene podružnice, uključujući i KPJ) bili u savezničkom ratnom odnosu s nacističkom Njemačkom.

Nekritički je naveden izvadak iz jednog Titovog manipulativnog teksta, u kojem je napisana notorna neistina da jugoslavenski komunisti i »katolički vođe i organizacije« vode »zajedničku borbu za život, dostojan čovjeka« te za »obranu mira i dobrobiti čitavog čovječanstva«,⁵⁰ iako je nedvojbeno da su komunistička ideologija i komunistička politička praksa postupali ekstremno neprijateljski prema religiji i vjerskim organizacijama. Uz taj su tekst autori udžbenika stavili i nekoliko sugestivnih pitanja upućenih učenicima, radi afirmiranja Tita i navedene neistine.

Nadalje, ističe se nekritička rečenica da je dobrovoljce u partizane »privlačilo« to što su Tito i vojna struktura KPJ proklamirali »zalaganje za slobodu i demokraciju«,⁵¹ te se do kraja poglavlja nekritički navode neki vojnički podaci i proces nastanka druge Jugoslavije, s glavnom svrhom *prikrivanja totalitarnosti i represivnosti jugokomunističkog režima*. Primjerice, na pola stranice su kao izvor nekritički citirani članci *Deklaracije ZAVNOH-a*, u kojima je između ostalog navedeno:

»Svacom građaninu zajamčena je sigurnost ličnosti i imovine. Zajamčeno je pravo vlasništva i privatna inicijativa u gospodarskom životu (...) Svim građanima zajamčena je sloboda vjeroispovijesti i sloboda savjesti (...) Svim građanima zajamčena je sloboda govora, štampe, zbora, dogovora i političkog udruživanja.«⁵²

Autori su taj citat popratili sugestivnim pitanjem i sugestivnim naputkom učenicima (»Koja su prava garantirana *Deklaracijom*? Usporedi ih s pravima naroda u Kraljevini Jugoslaviji i NDH«),⁵³ koji imaju očiglednu svrhu da se učenicima prikrije prijevarena uloga *Deklaracije* i da ih se nastoji uvjeriti u demokraciju totalitarne komunističke vlasti.

Posebno je znakovito što u ovom poglavlju, koje se odnosi na završno razdoblje Drugog svjetskog rata i neposredno poraće, nema niti jedne riječi ili

⁴⁹ Isto, 71.

⁵⁰ Isto, 72.

⁵¹ Isto, 73.

⁵² Isto, 78.

⁵³ Isto.

slike o masovnim ubojstvima i drugim zločinima koje je komunistički poredak sustavno počinio nad zarobljenim neprijateljskim vojnicima i režimu nepoćudnim civilima. U tri države nastale raspadom druge Jugoslavije (Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji) o tim zločinima postoji brojna znanstvena literatura te detaljna službena izvješća nadležnih državnih povjerenstava u kojima je evidentirano više od 1700 masovnih prikrivenih stratišta i grobišta, ali o tome u udžbeniku nema ni jedne riječi.

Namjesto toga, pri kraju poglavlja je navedeno nekoliko tipičnih agitpropovskih i velikosrbijanskih neistina i relativizacija kojima je očigledni cilj kompromitacija Katoličke crkve. Primjerice:

»Znatan dio katoličkih svećenika surađivao je s ustašama i podržavao ustaški režim (...) Dio svećenika stradao je tijekom i neposredno nakon završetka rata zbog stvarne i navodne podrške ustaškom režimu.«⁵⁴

Zbog toga je potrebno naglasiti da je nakon 1990. godine napisan velik broj znanstvenih knjiga i radova koji dokumentirano i podrobno govore o djelovanju i svim vrstama stradavanja Katoličke crkve tijekom rata, neposrednog poraća i do 1990., ali autori udžbenika to potpuno prešućuju, kako u tekstu udžbenika tako i popisu literature i izvora.

3.3. Hrvatska u drugoj Jugoslaviji

Četvrti dio udžbenika (str. 115-142) nosi naslov *Hrvatska u drugoj Jugoslaviji*, a ima sedam poglavlja. I u ovim poglavljima pristup autora je krajnje nekritičan, jednostran i neobjektivan, tj. protivan propisanim znanstvenim standardima i etičkim zahtjevima. Zanimljivo je da je naslov ovog dijela udžbenika veoma sličan naslovu opsežne knjige Z. Radelića,⁵⁵ ali ovu knjigu i druge Radelićeve knjige i radove autori udžbenika ne spominju ni u popisu literature i izvora.

U poglavlju *Uspostava komunističke vlasti* (str. 116-120) obuhvaćeno je nekoliko poratnih godina te se uopće ne govori o totalitarnosti režima niti zločinima i svim vrstama ekstremnog revolucionarnog nasilja koji su primjenjivani pri uspostavi i daljnjem očuvanju komunističke vlasti. Tako se, radi prikrivanja ekstremnog komunističkog nasilja, neobjektivno tvrdi: »Uloga HSS-a, predratne najjače stranke u Hrvatskoj, sve je manja zbog unutarnjeg raslojavanja i jakog položaja KP-a«, te da se »nastojalo stvoriti političko okruženje prikladno za uspostavu demokratske vlasti«,⁵⁶ da je Narodna fronta (koja je stvarno bila

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2006.

⁵⁶ Hajdarević, Ristić, Torbica, *Zašto je...*, 116.

pod apsolutnim nadzorom KPJ) navodno »okupljala lijeve političke opcije« i da je »Narodna fronta s Titom na čelu (...) uživala (je) široku potporu u javnosti«. ⁵⁷

U poglavlju *Obnova zemlje* (str. 121-124) izbjegava se pojasniti ključna informacija da je komunizam, pa tako i jugoslavenski, bio ekstreman protivnik privatnog vlasništva, privatnog poduzetništva i slobodnog tržišta te da je to bio glavni motiv svih revolucionarnih zakona i mjera u području vlasničkih odnosa i gospodarstva, s kojima se sustavno otimala privatna imovina. Tako se, primjerice, netočno tumači: »Imovina je oduzimana strancima i domaćim kolaboracionistima«; ⁵⁸ »Da bi se smanjila glad i prenapučenost pojedinih dijelova države, od rujna 1945. provodi se kolonizacija.« ⁵⁹

Radi glorifikacije masovnih radnih akcija mladih ponuđeni su izvadci iz tri agitpropovski jednostrana teksta koja zauzimaju cijelu stranicu udžbenika. Prvi izvadak je iz svjedočanstva jedne »akcijašice« i započinje s »Prekrasno sam se osjećala.« ⁶⁰ Drugi izvadak agitpropovski govori o »bratimljenju« brigadista iz različitih dijelova Jugoslavije, te o tako nastalim višedesetljetnim prijateljstvima koja su trajala »sve do ovoga rata«. ⁶¹

Treći izvadak govori o navodno većinskoj dobrovoljnosti odlaska na radne akcije te u negativan kontekst stavlja mlade Zagrepčane koji su izbjegavali tu obvezu, te se pojašnjava da je postojao

»dio koji je izbjegavao tu obvezu. To su često bili mladi iz obitelji protivnika komunističkog režima ili oni boljeg materijalnog statusa (...) Neki bi se omladinci prijavili za odlazak, ali bi odustali (...) Takve su pojedince omladinske organizacije 'razotkrivale' pred drugim učenicima i izbacivale s popisa za radne akcije kao primjer da bi se vidjelo da je pruga stvar časti gdje nije svakom banditu mjesto.« ⁶²

U poglavlju *Sukob sa SSSR-om* (str. 125-129) navedeno je nekoliko općih netočnosti. Primjerice, navedeno je da je *Rezolucijom Informbiroa* »KPJ optužen«, ⁶³ a prešućena je činjenica da je izrijeком optužen Tito i nekoliko njegovih najbližih suradnika, te se *Rezolucijom* tražilo da ih jugoslavenski komunisti (KPJ) smijene.

No, glavna neobjektivnost u ovom poglavlju je u tome što je tema iskorištena za neutemeljenu, tj. agitpropovsku glorifikaciju Tita, a s time i totalitarnog jugokomunističkog režima. Tako je, između ostalog, navedeno:

⁵⁷ *Isto*, 117-118.

⁵⁸ *Isto*, 118

⁵⁹ *Isto*, 122.

⁶⁰ *Isto*, 123.

⁶¹ *Isto*.

⁶² *Isto*.

⁶³ *Isto*, 125.

»Tito je zbog otpora Staljinu dobio podršku velike većine građana Jugoslavije (...) Zadobio je poštovanje niza zapadnih državnika i diplomata te drugih istaknutih ličnosti i međunarodne javnosti.«⁶⁴

Čak je i prema istraživanjima historiografa iz komunističkog razdoblja nedvojbeno da se totalitarni komunistički sustav vlasti druge Jugoslavije uspostavio i održavao isključivo primjenom svih oblika represije. Tako, istaknuti historiograf iz Srbije navodi da je jugoslavenski sustav vlasti imao

»sve elemente diktature proletarijata (...) KPJ je ispunjavala celokupan politički prostor, neposredno odlučivala o pravcu razvitka, ostvarivala svoju volju posredstvom državnog aparata, zakonodavstva i masovnih političkih organizama, čiji su programi izražavali partijski program.«⁶⁵

Isto je stajalište i istaknutog historiografa iz Hrvatske: »KPJ nije dijelila vlast ni s jednom grupacijom (...) svi organi vlasti – zakonodavni i izvršni, vojska i milicija, sigurnost i sudstvo – bili su bez izuzetka čvrsto u rukama KPJ.«⁶⁶

Prema tome, građani Jugoslavije su bili isključeni iz odlučivanja, a nisu mogli ni slobodno iskazivati svoje mnijenje, odnosno, »o 'javnosti' u tome vremenu ne možemo govoriti. Govoriti se može, prije, o sustavima 'tvorbe javnosti' i o upravljanju njome.«⁶⁷ Međutim, o izrazito nepovoljnom statusu Tita i nekolicine njegovih najbližih suradnika unutar KPJ tijekom sukoba s Informbiroom svjedoči i više konkretnih brojčanih pokazatelja. Primjerice, u razdoblju od 1948. do 1952. »bilo je oko 60.000 isključenih članova KPJ koji su bili povezani s optužbama zbog Informbiroa«, a u istom je razdoblju iz KPJ ukupno isključeno »čak 121.860« članova partije.⁶⁸

Za (ne)potporu koju su Tito i nekolicina njegovih najbližih suradnika imali unutar KPJ još su nepovoljniji podaci o strukturi jugoslavenskih *informbiroovaca*, koji su u velikoj većini bili partijski veterani i partijska elita, s kojima su se Tito i njegovi suradnici obračunavali na najokrutnije načine, uključujući i torture u logorima (Goli otok, Sv. Grgur, Sisak, Jasenovac, Lonjsko polje, Lepoglava, Stara Gradiška, Ugljan, Vis, Korčula).⁶⁹ Između ostalih, među *informbiroovcima* je bilo »9 sudionika Listopadske revolucije«, »36 sudionika Španjolskog građanskog rata«, »8 članova CK KPJ«, »23 savezna i republička ministra, 99 pomoćnika ministara, 36 saveznih zastupnika«, »6 generala i 3.908 drugih časnika JA, 1.521 časnika i službenika MUP-a i Udbe«, »21.880 boraca« itd.⁷⁰

⁶⁴ Isto, 126.

⁶⁵ Branko PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, II. dio, Beograd, Nolit, 1988, 478.

⁶⁶ Dušan BILANDŽIĆ, *Historija SFRJ*, Zagreb, 1985, 101.

⁶⁷ Katarina SPEHNJAK, *Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2002, 7.

⁶⁸ Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, Zagreb, Školska knjiga i Hrvatski institut za povijest, 2006, 274.

⁶⁹ Isto, 272-277; usp. Martin PREVIŠIĆ, *Povijest Golog otoka*, Zagreb, Fraktura 2019.

⁷⁰ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji...*, 272-273.

Nadalje, glede sukoba s *Informbiroom* u udžbeniku je potpuno izostavljen kontekst svjetskih hladnoratovskih interesa, koji su bili odlučujući za međunarodni status druge Jugoslavije, tada i u narednim desetljećima.

Poglavlje *Vanjskopolitički položaj između istoka i zapada* (str. 130-131) ima samo dvije stranice, na kojima je najneutemeljenija agitpropovska teza da se Tito »prijobjavao (...) sovjetske intervencija u Jugoslaviji ako dopusti veću demokratizaciju«. ⁷¹ O tome koliko je neistina sadržano u ovoj rečenici te kakve se odgojne i obrazovne učinke namjerava njome postići, mogla bi se napisati opsežnija multidisciplinarna analiza. Naime, prema strogo povjerljivim analizama i dokumentima jugoslavenskih sigurnosnih službi te njihovim i vojnim djelovanjima razvidno je da su se Tito i njegov totalitarni režim protokom vremena sve više i jednako pribijavali i sovjetske i »Zapadne« vojne i sigurnosne intervencije, a zagovaranje političkog pluralizma kažnjavano je sudski i na druge načine.

Tito i njegov režim smatrali su da »oba suprotstavljena 'bloka', koje su predvodili SSSR i SAD te koji planiraju uspostaviti dominaciju nad cijelim svijetom, 'promatraju Jugoslaviju kao ratište za međusobni sukob'«. ⁷² U analizi, između ostaloga, navode: »Mi smo, dakle, znali da ako dođe do upada sovjetskih trupa u Jugoslaviju, da ćemo morati da čekamo i trupe sa Zapada.« ⁷³

U poglavlju *Samoupravljanje* (str. 132-133) također je zastupljen jednostran i nekritičan pristup. Relativizirajućim rečenicama prikriva se represivnost te gospodarska i upravljačka neuspješnost totalitarnog režima. Primjerice:

»Radničko samoupravljanje bilo je proturječno s principom državnog upravljanja karakterističnoga za komunističke sustave«; »Dodatna liberalizacija raspodjele dobiti donesena je 1961. godine«; »Vrlo brzo regulirana su prevelika povećanja dohodaka (svi su koristili reformu da povećaju dohotke) kako bi se smanjile društvene razlike«; ⁷⁴ »Bio je to važan napredak i jedan od glavnih razloga ubrzanog ekonomskog razvoja u sljedećim desetljećima.« ⁷⁵

Ni na jednom mjestu u udžbeniku nije spomenuto da je upravljačka, reformska i gospodarska neuspješnost totalitarnog jugokomunističkog režima bila uzrok sve veće gospodarske i socijalne krize te da je to uzrokovalo goleme valove iseljavanja stanovništva i na koncu ratni raspad države. Namjesto toga, pri kraju udžbenika se potpuno nekritički hvalospjevno opisuje gospodarski sustav druge Jugoslavije, u poglavlju *Gospodarski sustav u drugoj jugoslavenskoj državi* (str. 294-299).

⁷¹ Hajdarević, Ristić, Torbica, *Zašto je...*, 131.

⁷² Josip JURČEVIĆ, *Komunistički teror i mučeništvo Crkve – djelovanje Udbe protiv Crkve u Hrvatskoj 1945-1991.*, sv. I., Zagreb, Dokumentacijsko informacijsko središte – Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, 2020, 214-215.

⁷³ *Služba državne bezbednosti i njeni zadaci*, Beograd, 1969, 29; preuzeto iz Jurčević, *Komunistički teror...*, 214.

⁷⁴ Hajdarević, Ristić, Torbica, *Zašto je...*, 132.

⁷⁵ *Isto*, 133.

U poglavlju *Hrvatsko proljeće* (str. 134-137) najznakovitije je što su autori pola stranice posvetili Vladimiru Bakariću, otvoreno iznoseći jednu od najneutemeljenijih vrijednosnih konstrukcija, iz koje se najzornije mogu iščitavati neznanstveni motivi i ciljevi te neobjektivnost, neetičnost i protupravnost, koji su bitna obilježja ovoga udžbenika. Naime, za V. Bakarića je, između ostalog, navedeno:

»On je jedan od najzaslužnijih za postizanje veće samostalnosti Hrvatske u Jugoslaviji tijekom narednih godina. Imao je važnu ulogu u donošenju Ustava 1974. g., a time i u stvaranju suvremene hrvatske države (n. a.)«⁷⁶

Bakarić je desetljećima bio u najužem vrhu jugoslavenske komunističke vlasti na republičkoj razini (u Hrvatskoj) i na saveznoj razini. Neprekidno je bio žestok protivnik hrvatske državne samostalnosti i sudjelovao je u obračunima s hrvatskim komunistima koji su zagovarali hrvatske interese. »Imao je poseban status u Hrvatskoj, bio je glavni Titov oslonac. (...) Može se reći da je V. Bakarić u Hrvatskoj bio 'republički Tito'«⁷⁷

U daljnjem osvrtu na udžbenik bit će navedeni i drugi primjeri otvoreno iznesenih i konceptijskih istih neobjektivnih konstrukcija, što dodatno potvrđuje planiranost i sustavnost izrade udžbenika koji je znanstveno neutemeljen, neetičan i protupravan.

U poglavlju *Politički i nacionalni sukobi* (str. 138-139), navedena je i velika neistina: »Tito je omogućio liberalizaciju i demokratizaciju društva u Jugoslaviji, ali u okviru jednopartijskoga sustava (n. a.)«⁷⁸ te da su Tito i vrh jugoslavenske vlasti, u Jugoslaviji »podržavali (su) liberalizacijske i demokratizacijske pokrete dok god ne bi ugrožavali stabilnost države«⁷⁹

Istina je da kruti totalitarizam komunističke Jugoslavije nije omogućavao liberalizaciju i demokratizaciju, što se očitovalo i u ratnom slomu režima i raspadu države početkom 1990-ih godina. Osim toga, demokratizaciju i liberalizaciju onemogućavala je sve veća i neprekidna institucionalizacija i mitologizacija osobne moći i autoritarnosti Tita, te je njegova vlast »ojačala do razine iznad moći apsolutnih vladara u monarhijama.«⁸⁰ Uspoređujući jugoslavenski režim s ostalim istočnoeuropskim komunističkim državama, utemeljeno je zaključiti da je Jugoslavija »imala još jedno autokratsko obilježje: proglašenjem Josipa Broza Tita doživotnim predsjednikom države (...) s vrlo jakim kultom ličnosti«, a istina o Titu, režimu i državi nije se smjela govoriti »sve do raspada države,

⁷⁶ Isto, 137.

⁷⁷ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji...*, 431.

⁷⁸ Hajdarević, Ristić, Torbica, *Zašto je...*, 138.

⁷⁹ Isto, 139.

⁸⁰ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji...*, 483.

kako zato što je država skrivala i brisala tragove svojih zločina tako i zato što je zastrašivanjem prinudila milijune stanovnika na šutnju.«⁸¹

U poglavlju *Ustav 1974. godine* (str. 140-142) nekritički i neutemeljeno je glorificiran Ustav iz 1974., s osnovnom porukom: »Bez obzira na novouvedene slobode, državni vrh još je uvijek kočio prenatraglašeno iskazivanje nacionalnih osobitosti.«⁸²

Zaključna stranica dijela udžbenika o *Hrvatskoj u drugoj Jugoslaviji* (str. 142) u cjelini je posvećena glorifikaciji Tita, navođenjem samo izvadaka iz knjige Ive Goldsteina, a uvodno se netočno kaže: »Većina se povjesničara slaže da je Josip Broz Tito bio kompleksna ličnost.«⁸³ U izvatcima iz Goldsteinove knjige, nekritički je navedeno, između ostalog, da

»Tito ima najveće zasluge kao ratni vođa (...) Tito je osigurao naj snažniju podršku svojem pokretu (...) Tito je pokrenuo reforme koje su značajno demokratizirale i liberalizirale zemlju (...) pokazivao pragmatizam koji je poticao ekonomski rast, osobni i društveni standard (...) bojao se nacionalizma (...) od 1971./72. pokrenuo je val čistki (...) Time se približio komunističkim konzervativcima koji su vladali istočnom i srednjom Europom.«⁸⁴

3.4. Poratni zločini i društveni odnosi u drugoj Jugoslaviji

U poglavlju *Pitanja pravde i odmazde* (str. 216-225) riječ je o poratnoj odmazdi saveznika »prema poraženim vojnicima, ali i civilima kojima je pripisana kolektivna krivnja.«⁸⁵ Pretežiti prostor zauzimaju grafički prilozi i tekstualni izvadci iz različitih izvora, a manji dio čini tekst autora udžbenika. Osnovno stajalište autora je nejasno i kontradiktorno, jer navode da vlade savezničkih zemalja »uglavnom su poštivale« Ženevske konvencije »premda je bilo mnogo slučajeva odmazde.«⁸⁶

Pet stranica ovog poglavlja odnosi se na poratne zločine na jugoslavenskom prostoru. Autori potpuno prešućuju brojnu znanstvenu literaturu i nalaze državnih komisija zemalja nastalih raspadom Jugoslavije, iz kojih je nedvojbeno da je jugokomunistički režim temeljito pripremao i provodio masovne poratne zločine, ne samo nad vojnicima i birokraciji poraženih država i entiteta, nego još sustavnije nad osobama koje nisu sudjelovale u ratu, a jugokomunistički režim ih je smatrao nepoželjnima. Motiv za takve sustavne zločine bio je u masovnom neutraliziranju bilo kakve potencijalne političke i društvene kon-

⁸¹ Mirjana KASAPOVIĆ, Zbogom postjugoslavenstvu, *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 20 (2023) 1, 265-284, 267.

⁸² Hajdarević, Ristić, Torbica, *Zašto je...*, 140.

⁸³ *Isto*, 142.

⁸⁴ *Isto*, 142.

⁸⁵ *Isto*, 216.

⁸⁶ *Isto*, 220.

kurencije totalitarnom jugokomunističkom režimu, te u sveobuhvatnom otklanjanju privatnog vlasništva.⁸⁷

Autori neodređeno, netočno i relativizirajući navode:

»Jugoslavenska armija preuzela je zarobljenike i u narednim danima na više lokacija u Sloveniji (Tezno, Kočevski rog, Maceljska šuma) pogubila veći broj zarobljenika. Ostali su uglavnom pješice vraćeni u razne dijelove Jugoslavije. Dio ih je ubijen na putu ili su umrli od gladi i iscrpljenosti (...) Bio je to čin odmazde prema narodnim neprijateljima bez obzira na nacionalni predznak.«⁸⁸

A potpuno je netočan navod »civilni su uglavnom pušteni kućama«.⁸⁹ Posebno je naglašeno stajalište autora: »Tito je 14. kolovoza 1945. izdao opću amnestiju za ratne zarobljenike«,⁹⁰ sugerirajući da nakon toga nije bilo zločina, što je potpuno netočno.

Mnogobrojni izvorni dokumenti komunističkih vojnih i civilnih vlasti svjedoče da su se masovna i pojedinačna pogubljenja režimu nepoćudnih civila također događala planski i sustavno. Primjerice, sva tijela komunističke vlasti su tijekom rata i poraća prikupljala podatke o »ratnim zločincima i narodnim neprijateljima«, a određeno je da su narodni neprijatelji čak i civili koji »su se svojim pasivnim stavom negativno odnosili prema N.O.P.«⁹¹ O iznimno velikim razmjerima poratnih komunističkih zločina najkonkretnije svjedoči podatak da su nadležna državna tijela u samostalnim državama - Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji i Bosni i Hercegovini – evidentirala približno 1700 prikrivenih masovnih stratišta i grobišta u koja su bačene žrtve poratnih zločina koje je počinio jugoslavenski komunistički režim, s tim što taj broj nije ni približno konačan, jer u navedenim državama nisu okončana istraživanja, a u ostalim državama nastalim raspadom Jugoslavije istraživanja još nisu ni započela.⁹²

U ovom poglavlju autori najveće neistine i klevete iznose protiv nadbiskupa Alojzija Stepinca⁹³ tvrdeći – prema starom i aktualnom jugokomunističkom i velikosrbijanskom obrascu – da je optužen i osuđen »za suradnju s ustašama, pokrštavanje Srba i protunarodno djelovanje nakon rata«.⁹⁴ Nema ni riječi o montiranom suđenju, trovanju i smrti nadbiskupa Stepinca, te rehabilitirajućoj deklaraciji Sabora RH i činjenici da je Katolička crkva proglasila Stepinca blaženikom. Namjesto toga, autori selektivno donose optužujuće izvatke iz knjiga istaknutih aktivista, koji su radikalni zagovornici jugokomunističkog režima

⁸⁷ Josip Jurčević, *Bleiburg – jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb, Dokumentacijsko informacijsko središte, Udruga ratnih veterana Hrvatski domobran, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, 2005.

⁸⁸ Hajdarević, Ristić, Torbica, *Zašto je...*, 222.

⁸⁹ *Isto*, 223.

⁹⁰ *Isto*, 222.

⁹¹ Jurčević, *Bleiburg...*, 298.

⁹² Josip JURČEVIĆ, *Prikrivena stratišta i grobišta jugoslavenskih komunističkih zločina*, Zagreb, Dokumentacijsko informacijsko središte, 2012.

⁹³ Hajdarević, Ristić, Torbica, *Zašto je...*, 223.

⁹⁴ *Isto*.

(Marie-Janine Čalić, Ivo Goldstein). Autore je izgleda najviše pogodila činjenica da je »Županijski sud u Zagrebu 2016. godine poništio presudu Stepincu«, pa skandalozno tvrde – »no to ne znači da je rehabilitiran«. ⁹⁵

U poglavlju *Društveni odnosi u drugoj Jugoslaviji* (str. 233-239) autori udžbenika na isti nekritički glorifikacijski način govore o Titu u Jugoslaviji. Primjerice, navodi se da je Tito »uživao (je) veliki autoritet među narodom i suradnicima (...) Umjetnici i intelektualci nastojali su zadobiti njegovu naklonost.« ⁹⁶ Za Jugoslaviju se neutemeljeno – prema apologetskom obrascu komunističkog režima – govori o »zlatnome desetljeću gospodarskoga razvoja (1953-1963)«, ⁹⁷ te da »u komunističkom sustavu hrvatsko društvo su zahvatili procesi urbanizacije i industrijalizacije i niz drugih oblika modernizacije«. ⁹⁸

Istina je da su se u tome desetljeću industrijalizacija i urbanizacija događale nasilnim putem i bez osnovnih modernih razvojnih kriterija i elemenata; tržišta rada i kapitala, privatnog vlasništva, znanosti kao razvojne institucije itd., a namjesto profesionalnog menadžmenta poslovne odluke u državnim poduzećima donosili su neuki političari prema političkim, ideološkim i drugim voluntarističkim nerazvojnim kriterijima. Zbog toga istaknuti sociolozi istraživači modernizacije navedeno razdoblje i cijelu jugoslavensku »socijalističku modernizaciju« označavaju pojmovima »polumodernizacija« ⁹⁹ i »paradoksalna druga modernizacija«. ¹⁰⁰

Glavni motiv nasilne, ubrzane i nerazvojne industrijalizacije i urbanizacije bio je ideološki, da se neovisno seljaštvo ubrzano preseli u gradove i pretvori u radničku klasu koja je ovisna o režimu. Stoga se taj zahvat i »masovni transfer stanovništva (...) pretvorio u pravi egzodus sa sela«, ¹⁰¹ što je dovelo do velike gospodarske i socijalne krize, te je na koncu navodnog »zlatnog desetljeća gospodarskoga razvoja« (u prvoj polovici 1960-ih) Jugoslavija bila prinuđena naglo otvoriti dotad neprohodne granice i masovno izvoziti radnu snagu u zapadni kapitalistički svijet. ¹⁰²

U knjizi se nigdje ne spominje da brojni demokratski orijentirani povjesničari utemeljeno dokazuju da je Tito bio totalitaristički diktator i zločinac. Tako u udžbeniku nema doslovno ni jedne riječi da su ugledni američki i njemački

⁹⁵ *Isto.*

⁹⁶ *Isto*, 234.

⁹⁷ *Isto*, 236.

⁹⁸ *Isto*, 238.

⁹⁹ Josip ŽUPANOV, *Industrijalizirajuća i dezindustrijalizirajuća elita u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća*, u: Drago ČENGIĆ i dr. (ur.), *Upravljačke elite i modernizacija*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2001, 11-36.

¹⁰⁰ Ivo ROGIĆ, *Tri hrvatske modernizacije*, u: Čengić i dr. (ur.), *Upravljačke elite...*, 37-77.

¹⁰¹ Županov, *Industrijalizirajuća i dezindustrijalizirajuća elita...*, 19.

¹⁰² Darija HOFGRÄFFE, Marina SELNIK, *Iseljenički režim socijalističke Jugoslavije/Hrvatske 1945. – 1973.*, *Časopis za suvremenu povijest*, 53 (2021) 1, 101-130.

sveučilišni profesori Rummel¹⁰³ i Heinsohn,¹⁰⁴ uvrstili Tita među deset najvećih svjetskih mega-ubojica u cijelom 20. stoljeću.

3.5. Stvaranje Republike Hrvatske

Načelno je jasno da bi teme stvaranja i razvoja samostalne i demokratske države Republike Hrvatske te hrvatski Domovinski rat, trebale u udžbeniku imati najvažniju odgojno-obrazovnu ulogu. Odnosno, na tim bi se temama trebali u punini očitovati svi uvodno navedeni propisani ciljevi, znanstveni i pedagoški standardi, etički zahtjevi i odgojno-obrazovni ishodi. Međutim, ove su teme u udžbeniku obrađene na način koji je u svakom pogledu neznanstven te protivan svim već navedenim propisanim ciljevima, standardima i zahtjevima.

Ovdje je potrebno iznova naglasiti da se neznanstvenim pristupom u udžbeniku neutemeljeno nameće vrijednosno i događajno poistovjećivanje demokratske Republike Hrvatske i totalitarne komunističke Jugoslavije, te da je pritom komunistička Jugoslavija neobjektivno glorificirana, a Republika Hrvatska zlonamjerno negativistički prikazana. Osim toga, u udžbeniku je prešućena čak i osnovna činjenica da je Srbija bila organizator i nositelj oružane agresija na Republiku Hrvatsku. Gledajući cjelovito, nastanak i razvoj Republike Hrvatske te Domovinski rat prikazani su kao negativni događaji koji imaju marginalno povijesno, vrijednosno i identitetsko značenje, pa zbog toga udžbenik razorno djeluje na ostvarivanje propisanih odgojnih i obrazovnih ishoda.

Primjerice, u poglavlju *Stvaranje Republike Hrvatske* (str. 148-153) već je na prvi pogled potpuno razvidan radikalno negativistički odnos autora prema nastanku samostalne i demokratske Republike Hrvatske. Naime poglavlje je opsega pet i pol stranica, a u njemu se nigdje ne spominje naziv Republika Hrvatska, niti se spominje niz događaja i aktera koji su imali bitno tadašnje i/ili povijesno hrvatsko državotvorno značenje. Namjesto toga, veliku većinu prostora zauzima glorifikacija jugokomunističkog režima i prikrivanje velikosrbijanskog projekta.

Tek na četvrtoj stranici se u nekoliko kratkih rečenica ukratko spominje osnivanje prvih stranaka u Hrvatskoj, a samo jednom tendencioznom rečenicom (na petoj stranici) kratko su spomenuta tri aktera nove hrvatske države, i to kao da stvarno pripadaju komunističkoj strukturi:

»Temeljem izbornih rezultata Franjo Tuđman postao je predsjednikom predsjedništva SR Hrvatske, Stjepan Mesić predsjednikom Vlade SRH, a Žarko Domljan predsjednikom Sabora SRH.«¹⁰⁵

¹⁰³ Rudolph RUMMEL, *Death by Government*, New Brunswick, Transaction Publishers, 1994.

¹⁰⁴ Gunnar HEINSOHN, *Lexikon der Völkermorde*, Rowohlt-Taschenbuch-Verlag, 1998.

¹⁰⁵ Hajdarević, Ristić, Torbica, *Zašto je...*, 152.

Na prve četiri stranice ovoga poglavlja nalaze se i tri znakovita grafička priloga: 1. fotografija Milke Planinc, a u potpisu fotografije se ta predsjednica vlade totalitarnog režima poistovjećuje s demokratskom britanskom premijerkom »željeznom lady« (M. Thatcher); 2. preslik naslovnice novina, na kojoj se izvještava o smrti Tita; 3. fotografija na kojoj Slobodan Milošević govori na 600. obljetnici kosovske bitke.

Dakle, najapsurdnije je što cjelokupni autorski tekst u ovom poglavlju (o *Stvaranju Republike Hrvatske*) govori o *svačemu, a samo ne o procesu stvaranja RH*. Primjerice, na cijeloj se stranici neutemeljeno glorifikacijski razlaže o Milki Planinc »koja je pokušala provesti odlučne gospodarske reforme«, te o Anti Markoviću (zadnjem predsjedniku jugoslavenske vlade) koji je »nizom postupaka vodio Jugoslaviju prema izlasku iz krize.«¹⁰⁶

Nadalje, u autorskom tekstu – na cijeloj 149. i 150. stranici te većim dijelovima 151. i 152. stranice – govori se nekritički o događanjima u Srbiji. Posebno nekritički se iznose glavne propagandne teze zloglasnog velikosrbijanskog Memoranduma Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), te se neupućenim učenicima *stvara dojam opravdanosti velikosrbijanske politike i njene zločinačke provedbe*. Primjerice:

»Autori Memoranduma i njima bliski intelektualci smatrali su da je Srbija razbijena na tri dijela te da je treba integrirati«; »svi narodi Jugoslavije ostvarili su uspostavu svojih nacionalnih država (...) to pravo uskraćeno je samo srpskom narodu«; »ugrozili interese srpskog naroda u Jugoslaviji te ga doveli u neravno pravan položaj u odnosu na Hrvate.«¹⁰⁷

Pri samom kraju poglavlja je kao izvor objavljen tendenciozni izvadak iz govora F. Tuđmana na prvom općem saboru HDZ-a, te se autorskim pitanjima (»Kakav je odnos ustaškog režima prema manjinama? Izdvoji elemente govora zbog kojih su se manjine nakon ovakvog Tuđmanovog govora mogle osjetiti ugrožene?«,¹⁰⁸ učenicima izravno nameće glavna *velikosrbijanska propagandna teza da je RH istovjetna s NDH*, te da je zbog toga opravdana oružana agresija na RH. To je jedino (a radikalno negativno) vrijednosno određenje o RH koje se ponudilo učenicima (i to u poglavlju o stvaranju RH).

3.6. Domovinski rat

U poglavlju *Domovinski rat* (str. 153-180) približno dvije trećine prostora (oko 19 stranica) zauzimaju grafički prilozi i izvadci iz izvora, a na približno jednoj trećini (oko 10 stranica) je autorski tekst. I u ovome su poglavlju autori nastavili s radikalno neobjektivnim negativističkim pristupom, kako prema

¹⁰⁶ Isto, 148.

¹⁰⁷ Isto, 149.

¹⁰⁸ Isto, 152.

Domovinskom ratu tako i prema procesu društveno-političkog razvoja RH. Odnosno, autori su neodgovarajućim i neznanstvenim odabirom događaja i izvora *konstruirali brojne krivotvorine o uzrocima, tijeku i posljedicama* toga iznimno važnog povijesnog događanja.

U ovom i ostalim poglavljima udžbenika sustavno se izbjegava navesti jednu od najvažnijih osnovnih činjenica da je država Srbija agresor, te da su RH i BiH države žrtve srbijanske oružane agresije kojoj je glavni cilj bilo stvaranje Velike Srbije. Sukladno tome, autori udžbenika neobjektivno prikazuju i interpretiraju niz uzročno-posljedičnih događanja. Pogrešno se govori o samonikloj pobuni dijela manjinske srpske etničke zajednice u Hrvatskoj, te se tako izbjegava navesti činjenicu da je Srbija pripremila i operativno rukovodila svim sastavnicama agresije, a struktura i oružje JNA su bili glavni operativni dio osvajačke srbijanske vojske. U udžbeniku se također sustavno izbjegava govoriti o srbijanskoj okupaciji i etničkom čišćenju dijelova teritorija u RH i BiH.

Potrebno je naglasiti da se na taj način autori udžbenika neutemeljeno suprotstavljaju spoznajama iz brojne znanstvene literature (uključujući i dio srbijanskih autora), te mnogobrojnim dokumentima i svjedočanstvima koji su jednostavno javno dostupni na mrežnim stranicama Haškog tribunala,¹⁰⁹ a među njima su i detaljni iskazi nekolicine važnih svjedoka-pokajnika koji su sudjelovali u srbijanskoj agresiji.

Zbog takvog pristupa, iz udžbenika se ne može saznati koja država je agresor te od koga se RH obranila i oslobodila, pa je ostala nejasnom, ispraznom i prijetvornom kratka alibi-rečenica koju su naveli autori: »Građani Republike Hrvatske izborili su samostalnost svoje države u obrambenome i oslobodilačkom ratu.«¹¹⁰ Osim toga, u prikazu povijesnog tijeka *izokrenuta je ljestvica važnosti događaja i aktera* i/ili su prešućeni. Izlaganje je često nekonzistentno, te se o istome događaju govori isprekidano, različito ili kontradiktorno. Na taj se način pridonosi neznanju o Domovinskom ratu i hrvatskoj državi te se time *onemogućava postizanje propisanih odgojnih i obrazovnih ishoda*.

Primjerice, početak srbijanske oružane agresije (17. kolovoza 1990.) i početak okupacije dijela hrvatskog teritorija na širem kninskom području, u udžbeniku su netočno opisani banalnim neodređenim rečenicama: »Ratna zbivanja na području Hrvatske počela su kad je Hrvatska službeno bila u sastavu SFRJ (...) Dio je građana srpske nacionalnosti (...) kamenjem, balvanima i drugim zaprekama zapriječio slobodan promet cestama«,¹¹¹ te dvije stranice kasnije: »Stanica javne sigurnosti u Kninu (policija) 17. kolovoza podijelila je oružje srpskim pobunjenicima.«¹¹² Nema ni riječi o srbijanskoj oružanoj agresiji, okupaciji hrvatskog teritorija i kninskom proglašenju ratnog stanja.

¹⁰⁹ www.icty.org.

¹¹⁰ Hajdarević, Ristić, Torbica, *Zašto je...*, 153.

¹¹¹ *Isto*, 153.

¹¹² *Isto*, 155.

U udžbeniku su navedeni i potpuno netočni podaci o procesu nastanka Hrvatske vojske. Navedeno je da se »ustrojavanju Zbora narodne garde (ZNG) pristupilo u svibnju 1991. g.«, te da je »nakon proglašenja samostalnosti Hrvatske (25. lipnja 1991., op. a.) garda preimenovana u Hrvatsku vojsku«. ¹¹³ Točno je da se organizaciji garde pristupilo 10. siječnja 1991., a 21. rujna 1991. zapovijedanje nad postrojbama ZNG-a preuzeo je (od *Zapovjedništva ZNG-a*) novoosnovani *Glavni stožer HV-a*, te je to i početak službenog preimenovanja ZNG-a u HV. Zatim, navedeno je da se na povijesni referendum u RH (19. svibnja 1991.) odazvalo 83 % birača, ¹¹⁴ ali se propustilo navesti najznakovitiji podatak da je za hrvatsku samostalnost glasovalo 94,17 % tih birača.

Konstruirana je potpuno netočna i zlonamjerna (velikosrbijanska) interpretacija koja *odgovornost za razbuktavanje rata pripisuje Hrvatskoj*: »Premda se naglašavalo pozivanje na mirno rješavanje sukoba, potezi dijela hrvatskih političara i lokalnih vlasti pridonosili su zaoštavanju situacije. Rat se razbuktao tijekom ljeta 1991.« ¹¹⁵ U odlomku koji opisuje »bitku za vojarne« naveden je netočan podatak: »Bitka je otpočela akcijom Zelena tabla – Male Bare, u kojoj je 14. na 15. rujna oslobođena vojarna u Pločama.« ¹¹⁶ Točno je da je prvo osvojena Barutana u Sisku (3. rujna 1991.), a potom Prečec u Brckovljanima kod Dugog Sela (13. na 14. rujna 1991.).

Znakovito je da u udžbeniku nigdje nema foto portreta F. Tuđmana ili nekog drugog istaknutog državnog dužnosnika RH, a F. Tuđmana se može vidjeti samo na dvije grupne slike pri potpisivanju Washingtonskog i Daytonskog sporazuma (str. 174 i 179). Isto tako, uopće se ne spominje golema i svekolika (idejna, lobistička, materijalna) uloga hrvatskog iseljništva u nastanku Republike Hrvatske i pobjedi u Domovinskom ratu.

Posebno je znakovito da u dijelovima ovoga poglavlja koji se odnose na »rat u BiH« nema ni jedne riječi o srbijanskom zločinu u Srebrenici i međunarodnoj sudskoj presudi za taj zločin genocida, nego se to spominje 50-ak stranica kasnije (na str. 255) – malom fotografijom i kratkim tekstom. Na istoj stranici su još četiri fotografije o drugim događajima, a fotografija o Srebrenici je površinom najmanja.

3.7. Posljedice Domovinskoga rata

Poglavlje *Posljedice Domovinskoga rata* (str. 248-255) ima osam stranica, a od toga grafički prilozi i izvadci iz izvora popunjavaju približno pet i pol stranica, a autorski tekst se nalazi na približno dvije i pol stranice. Pristup i naročito autorski tekst u ovom poglavlju je *radikalno neobjektivan te negativistički* u od-

¹¹³ *Isto*, 156.

¹¹⁴ *Isto*, 160.

¹¹⁵ *Isto*, 163.

¹¹⁶ *Isto*, 164.

nosu na RH i Domovinski rat, a naglašeno sklon agresorskoj Srbiji. I sam naslov poglavlja je neobjektivan jer se u njemu ne radi o posljedicama Domovinskoga rata nego o posljedicama srbijanske oružane agresije na Hrvatsku.

Autori u iznošenju podataka o stradalim vojnicima i civilima te materijalnim ratnim štetama i drugim negativnim ratnim posljedicama ne navode ni da je uzrok tome srbijanska oružana agresija niti je naznačeno da je Srbija kao država odgovorna za mnogobrojne zločinačke i razaralačke posljedice. To čak nije navedeno ni u izvatku iz članka *Ratne štete* (str. 250), niti u izvatku iz svjedočanstva o zlostavljanju kojem su u logoru bili izloženi zarobljeni vukovarski branitelji. Primjerice, u izvatku je navedeno da se logor nalazio u Srijemskoj Mitrovici, te da su branitelji prošli »torturu ispitivanja od oficira jugovojske, gdje smo dobivali batine od oficira, vojnika i rezervista«,¹¹⁷ a nema ni riječi o Srbiji niti o tome da se radi o srbijanskome logoru, a nigdje se ne navodi da su u logorima bile i mnogobrojne civilne osobe.

Nadalje, nigdje u udžbeniku nije navedeno da je srbijanski agresor odgovoran za oko 150 masovnih grobišta u Hrvatskoj (o kojima također nema niti jedne riječi). Ta grobišta su detaljno istražena i utvrđeno je da su žrtve, pored zarobljenih hrvatskih branitelja, bili i civili (najviše etnički Hrvati i drugi nesrbi) koje je srbijanski agresor usmrtio, a najčešće i masakrirao. Međutim, autori navode da su »pojedini pripadnici hrvatskih oružanih formacija počinili (su) zločine nad civilima srpske nacionalnosti«, te »zabilježeni su i slučajevi ubojstva Srba u hrvatskim naseljima koja nisu bila zahvaćena ratnim operacijama«.¹¹⁸

Osim toga, u udžbeniku je na dvije trećine stranice objavljen neutemeljeni izvadak predstavnika kontroverzne udruge *Documenta*, u kojem se između ostalog navodi:

»(...) u blizini Gospića, pripadnici Hrvatske vojske počinili su teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava i područje (...) očistili od sveg stanovništva i savnila ga sa zemljom. To područje opteretila su i masovna, organizirana smaknuća Srba«, te da su tijekom Oluje »i u narednih sto dana, pripadnici Hrvatske vojske (...) usmrtila je više stotina (...) najmanje 410 civila«.¹¹⁹

Pritom se predstavnik *Documente* poziva na lažno izvješće *Hrvatskog helsinškog odbora*, kojeg je odbacilo i *Haško tužiteljstvo*, ali ni to očigledno nisu uvažili autori udžbenika.

Zatim, autori udžbenika su postupili krajnje diskriminacijski prema 402 djece, koju je (prema dosadašnjim istraživanjima) u Hrvatskoj ubio srbijanski agresor, tj. o tome nema nikakvog podatka u udžbeniku, a tekstom i fotografijom je navedeno jedino da je u Zagrebu ubijena malodobna Aleksandra Zec.¹²⁰

¹¹⁷ *Isto*, 252.

¹¹⁸ *Isto*, 253.

¹¹⁹ *Isto*, 254.

¹²⁰ *Usp. isto*, 255.

3.8. Gospodarstvo u tranziciji

Poglavlje *Gospodarstvo u tranziciji* (str. 300-307) je posljednje koje se u udžbeniku odnosi na Republiku Hrvatsku. Konceptijski je najsličnije već spomenutom poglavlju *Stvaranje Republike Hrvatske*, što znači da se najprije nekritički hvalospjevno govori o završnim godinama totalitarne Jugoslavije, a potom se (pre)naglašeno kritički i negativistički govori o Republici Hrvatskoj. Takvim pristupom se i u ovom poglavlju nameće neobjektivno i zlonamjerno vrijednosno i drugačije poistovjećivanje demokratske Republike Hrvatske i totalitarne komunističke Jugoslavije, a pritom je komunistička Jugoslavija neobjektivno glorificirana, a Republika Hrvatska negativistički prikazana. Stoga je i ovdje potrebno naglasiti protupravnost sadržaja udžbenika te njegove *razorne odgojne i obrazovne učinke*.

Primjerice, i u ovom poglavlju je opet glorificiran Ante Marković (zadnji predsjednik vlade totalitarne Jugoslavije) za kojeg autori neutemeljeno i neobjektivno navode: »Pokrenuo je niz gospodarskih reformi nazvanih novi socijalizam. Uspostavio je konvertibilnost dinara čime je potaknuo strana ulaganja u jugoslavensku privredu«, te da »je uspio umanjiti vanjski dug na 12,2 milijardi dolara«. ¹²¹

Potom slijedi pohvala Jugoslaviji i ostalim europskim komunističkim državama, da su navodno »na gospodarskom planu prolazile kroz ekonomsku tranziciju, odnosno prelazile su s planskog gospodarstva na slobodno tržište«. ¹²² Ova pohvala je očigledno imala cilj da što negativniji učinak postigne vrijednosni sud autora – »Tad je na vlast u Hrvatskoj došao HDZ« ¹²³ – koji s tom jednostavnom propagandnom parolom sugeriraju da su nova demokratski izabrana hrvatska vlast i nova hrvatska država uzrok sloma u udžbeniku glorificiranih Jugoslavije i njenog režima, te svih problema koji su se obrušili na hrvatsko društvo.

Da bi se ta parola doimala što uvjerljivijom, autori nižu brojne netočne podatke i netočne kontekstualizacije s kojima se prikriva povijesna istina. Primjerice navedeno je:

»Već 1991. godine započeo je proces privatizacije (...) U tome je procesu bilo puno malverzacija. Politički podobni ljudi za male su iznose dobivali vrijedna poduzeća da bi ih potom prodali ili upropastili nestručnim vodstvom. Po istome su principu i banke dijelile kredite da bi ih država potom morala sanirati.« ¹²⁴

Pritom autori udžbenika potpuno prešućuju brojna znanstvena istraživanja i literaturu, koji o tome govore objektivno i bez agitpropovskih opterećenja. Naime, nedvojbeno je da devijantna privatizacija u Hrvatskoj (i Jugoslaviji) nije

¹²¹ *Isto*, 303.

¹²² *Isto*.

¹²³ *Isto*.

¹²⁴ *Isto*.

započela 1991. godine, nego prije 1990. i to za mandata vlade Ante Markovića. Naime, Marković i njegova vlada su idejno koncipirali i pravno utemeljili asocijalni i nerazvojni privatizacijski model koji se ni u samostalnoj državi Republici Hrvatskoj nije bitno promijenio niti nakon više od tri desetljeća. Zatim, istraživački je nedvojbeno da su upravo moćni pripadnici bivše jugokomunističke strukture nastavili biti moćni i nastavili biti »politički podobni ljudi« i u RH, u kojoj su nastavili s malverzacijama i upropaštavanjem cjelokupnog gospodarstva i općeg društvenog razvoja.

Zaključak

Prema svemu navedenom u usporednoj analizi proizlaze četiri najvažnija zaključka o udžbeniku povijesti za četvrti razred gimnazije *Zašto je povijest važna? 4*.

Prvi je, da većina sadržaja udžbenika *nije utemeljena »na suvremenim znanstvenim i obrazovnim standardima«* (n. a.),¹²⁵ koje načelo propisuje zakon. Drugi je, da – u odgojnom i obrazovnom smislu – u udžbeniku *nisu primijenjeni znanstveni, pedagoški i psihološki standardi* koji se temelje *»na znanstvenim i općeprihvaćenim teorijama, činjenicama i tumačenjima«* (n. a.),¹²⁶ a što je propisano Pravilnikom o udžbeničkom standardu. Treći je, da udžbenik *nije utemeljen na etičkim zahtjevima* koji su *»u skladu s kriterijima utvrđenim Ustavom Republike Hrvatske, pravom Europske unije te međunarodnim pravom«*,¹²⁷ što je također propisano Pravilnikom o udžbeničkom standardu.

Četvrti, a ujedno i najvažniji zaključak, proizlazi i iz tri prethodna, odnosno, zbog navedenih bitnih nestručnosti i protupravnosti, udžbenik ima *iznimno razorne odgojne i obrazovne učinke, tj. sustavno se suprotstavlja glavnim odgojnim i obrazovnim ciljevima* koji su kratko i jasno propisani Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. Dakle, ovaj Zakon propisuje:

»Ciljevi odgoja i obrazovanja u školskim ustanovama su:

1. osigurati sustavan način poučavanja učenika...
2. razvijati učenicima svijest o nacionalnoj pripadnosti, očuvanju povijesno-kulturne baštine i nacionalnog identiteta,
3. odgajati i obrazovati učenike *u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva* (n. a.)¹²⁸

¹²⁵ Zakon o izmjenama i dopunama..., čl. 4, st. 2, t. 10.

¹²⁶ Pravilnik..., čl. 3, st. 1.

¹²⁷ Isto, čl. 5, st. 1.

¹²⁸ Zakon o odgoju i obrazovanju..., čl. 4.

Na temelju svega analiziranoga i zaključenog logički se nameće niz važnih pitanja, na koja odgovore trebaju davati daljnja istraživanja, koja nadilaze istraživačku svrhu i okvire ovoga rada. Stoga se ovaj rad zaključuje s otvaranjem osnovnog pitanja, kako je moguće da je udžbenik s toliko puno strukovnih nedostataka i protuzakonitosti uspio u nadležnom ministarstvu proći razrađeni propisani postupak stručne procjene i odobravanja (i to jednoglasno),¹²⁹ na temelju čega je i uvršten u Katalog udžbenika.

Ta činjenica, kao i činjenica da su isto ministarstvo i isti ministar donijeli Rješenje o brisanju tog udžbenika iz Kataloga, nedvojbeno svjedoče o dubokoj i svekolikoj krizi, ne samo Ministarstva znanosti i obrazovanja, nego i institucija u cijelom upravljačkom sustavu Republike Hrvatske. Na to također ukazuju i uvodno spomenute javne rasprave i sukobi koji su neopravdano uglavnom usmjereni na autore udžbenika (koji u demokratskom društvu imaju pravo slobode pisanja i djelovanja), da bi se time još jedanput izbjeglo suočavanje s odgovornosti strukture moći u ministarstvu i drugim upravljačkim institucijama.

¹²⁹ *Platforma Klio: Pismo autora zabranjenih udžbenika ministru Fuchsu*, (08.01.2024), <https://historiografija.hr/?p=38919> (14.01.2024).

Josip Jurčević*

Case analysis: What the Withdrawal of a History Textbook that Should not Have Been Approved Reveals

Summary

This paper examines the case of a fourth-grade high school history textbook, which remained in the approved Textbook Catalogue for over two years before being removed. The analysis covers three thematic areas (the Second Yugoslavia, the Republic of Croatia, the Homeland War), comparing the textbook's contents with provisions of the Curriculum and other laws and regulations that are binding for history textbooks. Additionally, the paper clarifies the broader context of debates and conflicts in Croatia over the past two decades regarding textbook issues and history teaching. The analysis concludes that the contents of the disputed textbook lacks foundation in scientific and educational standards, and prescribed value and ethical requirements, resulting in profoundly detrimental educational and upbringing effects. The paper raises fundamental questions about how such a textbook managed to pass the Ministry's professional evaluation process and be included in the Textbook Catalogue.

Key words: Homeland War, Yugoslavia, Republic of Croatia, Serbian aggression, history textbook.

(na engl. prev. Darko Don Markušić)

* Josip Jurčević, PhD, Full Prof.; E-mail: jurjosip@gmail.com.